

ISSN 1694-7681

ИЗВЕСТИЯ
ВУЗОВ КЫРГЫЗСТАНА

В
О
З
У
В
У
В
У
С
Е
В
И

@

Толоев М.Ж.

**ОКУУЧУЛАРДЫН АГРЕССИВДҮҮЛҮГҮ ЖАНА АНЫН
КАЛЫПТАНЫШЫНДА ҮЙ-БҮЛӨНҮН ОРДУ**

Толоев М.Ж.

**АГРЕССИВНОСТЬ УЧЕНИКОВ И РОЛЬ СЕМЬИ
В ЕЕ ФОРМИРОВАНИИ**

M.J. Toloev

**THE AGGRESSIVENESS OF STUDENTS AND THE ROLE
OF THE FAMILY IN IT'S FORMATION**

УДК: 37.378

Агрессия – ой-пикир жана ишенимдерди көп учурда туура эмес жол менен көрсөткөн, өз кызыкчылыгын, укугун коргоодо күчтүүлүктү демонстрация кылуу, башка кишилердин укугуна шек келтирүү аркылуу билдирилген жана коомдук турмушта кабыл алына бербеген жүрүм-турум формасы. Макалада абдан актуалдуу коомдук маселе болгон окуучулардын агрессивдүүлүгү жана анын калыптанышында үй-бүлөнүн ордун талдоодо арналган. Азыркы замандын шартында адамдардын бири-бири менен болгон мамилесиндеги агрессивдүүлүктүн өсүшү жана анын жаш жеткинчектердин жүрүш-турушунан байкалышы макалада тынчсыздануу менен белгиленет. Анда каралып жаткан теманы талдоодо педагогикалык жана маданий-тарыхыйлык сыяктуу методологиялык жоболор, үй-бүлөнүн туура иш аракеттерди аткаруусу жана баланы жакшы жана туура жүрүм-турумдарга үйрөтүүсү – коомдун келечегин жана улуттун саламаттыгын шарттаган пикирлер жетекчиликке алынган. Окуучунун инсан катары калыптануусун жана өз ара маданияттуу мамилешүүнүн багыттуулугун күчөтүү максатында ата-энелерге сунуштар берилди.

Негизги сөздөр: окуучулардын агрессивдүүлүгү, үй-бүлөнүн орду, педагогика, балдар, тарбия, мамиле, жүрүм-турум.

Агрессия – мнение и убеждения, показывающий зачастую неправильный путь в защите своих интересов и прав, демонстрирующий свою силу путем нарушения прав других людей и посредством принятия незаконный представлений и форма поведения не принимаемая в общественной жизни. Статья посвящена изучению наиболее актуальной проблемы общества, роли семьи в становлении агрессии у учащихся. В статье выражается обеспокоенность по поводу возрастания агрессивности в отношениях между людьми в современных условиях и проявлении этого в поведении молодого поколения. В статье как руководство рассматривается анализ педагогических и культурно-исторических советов по правильному воспитанию в семье и прививанию культуры ребенку для сохранения общества в будущем и здоровья нации. Родителям были предложены советы для воспитания ребенка как личности, культуры отношений между собой.

Ключевые слова: агрессия школьников, роль семьи, педагогика, дети, воспитание, отношения, поведение.

Aggression-opinion and beliefs, showing often the wrong way to protect their interests and rights, demonstrating its strength by violating the rights of others and through the adoption of illegal ideas and behavior is not accepted in public life. This article deals with a very important social problem - the aggression of schoolchildren and the role of the family in the manifestation of child aggression. The article also analyzes the role of the family in the upbringing of the younger generation. This work was guided by pedagogical, culturological, historical methodological aspects for proper education in the family and instilling a culture for the child to preserve the society in the future and the health of the nation is considered. Parents were offered advice for the upbringing of the child as a person, a culture of relations among themselves.

Key words: schoolchildren aggression, the role of the family, pedagogy, the upbringing of children, relation, behavior.

Азыркы замандын шартында адамдардын бири бири менен болгон мамилесиндеги агрессивдүүлүктүн өсүшү жана анын жаш жеткинчектердин жүрүм-турумунан байкалышы абдан актуалдуу коомдук маселеге айланууда десек жанылышпайбыз. Илгертен адамдык өз ара мамиленин баасы абдан жогору турганы белгилүү. «Адам – адам менен адам» же «Адам болоор кишинин адам менен иши бар», - деген кыргыз элдик макалдары этнопедагогикалык эреже катары кабыл алынып, коомдо ийгиликке жетүү, инсан катары калыптанууда өз ара мамиле түзүүнүн маданиятынын бийик денгээли кармалып келген. Азыркы учурда мугалимдер жаш жеткинчектердин, окуучулардын өз мамилелеринде, жүрүм-турумунда жана кыймыл-аракетинде агрессивдүүлүктүн белгилери байкалаары, чоң адамдарды, ата-энелердин азыркы кездеги өз ара мамиле түзүүнүн маданиятына таандык адаттарын инстинктивдүү түрдө кайталоо, тууроо менен байланышкан проблемалар бар экенин тынчсыздануу менен эскерилет.

Агрессия – ой-пикир жана ишенимдерди көп учурда туура эмес жол менен көрсөткөн, өз кызыкчылыгын, укугун коргоодо күчтүүлүктү демонстрация кылуу, башка кишилердин укугуна шек келтирүү аркылуу билдирилген жана коомдук турмушта кабыл алына бербеген жүрүм-турум формасы. Мындай форманын калыптанышына таасир этүүчү үй-бүлө, мектеп, жыныстык өзгөчөлүк, массалык маалымат каражаттары жана индивидуалдуулук өңдүү факторлордун ичинде үй-бүлөнүн орду айрыкча болуп саналат. Бала өзүнүн жүрүм-турумун алгач үй-бүлөнүн ичинде калыптандыра баштайт жана мындай кылык-жоруктары көп учурда өмүр бою калат. Үй-бүлөнүн демократиялуу, авторитардуу, коргоочу, көңүл кош ж.б.у.с. болушу – баланын жүрүм-турумуна оң же терс таасирин тийгизери талашсыз. Эгерде ата-эне бири-бири менен же болбосо башка кишилер менен мамиле түзүүдө агрессияга жол берсе, балдардын бири-бирине ырайымсыздык, таш боордук менен зыян келтирген окуяларына көз жумса, анда балдар мындай агрессивдүү жүрүм-турумду туура деген ойдо аны адатка айландырып мүмкүнчүлүк болгон жерде пайдаланышат. Бул маселени чечүү максатында балага туура тарбия берүүдө жана жакшы жүрүм-турумга үйрөтүүдө ата-энелер бирге аракеттениши зарыл. Бирок, кээ бир үй-бүлөлөрдө ата-эненин бирөө авторитардуу болсо, экинчиси өтө эле демократиялуу болгон учурлар баланы тарбиялоодогу катачылыктардын бири. Ата-эненин көз караштары жана тарбиялоо методдору ар башка болгон учурда, бала туура жана туура эмес жүрүм-турумдун айырмасын ажырата албай, коом тарабынан белгиленген эрежелерди өздөштүрүүдө кыйынчылыкка учурап, агрессивдүү жүрүм-турумдарды көрсөтө баштайт. Ошол эле учурда улуттун жана коомдун ийгилиги үй-бүлөдөн башталат. Үй-бүлө коомдун негизги түзүүчүсү болуп эсептелет. Үй-бүлөнүн туура иш-аракеттерди аткаруусу жана баланы жакшы жана туура жүрүм-турумдарга үйрөтүүсү – коомдун келечегин жана улуттун саламаттыгын шарттайт. Ошондуктан ата-эне балага жалаң гана жакшы, жөндүү жүрүм-турумдарды көрсөтүп, ага оң жактан таасир этүүсү керек. Балага өз таасирин тийгизе турган мектеп, чөйрө сыяктуу факторлор канчалык кемчиликсиз болуп, туура жүрүм-турумдарга үйрөтсө да, үй-бүлөнүн тарбиясы таасирдүү болот.

Бүгүнкү күндө кээ бир үй-бүлөлөрдүн мамилеси, өз ара түшүнүүсү түзүлүшү жагынан начар жана күчсүз болуп, баланын жүрүм-турумуна терс таасирин тийгизип жаткандыгын көрүүгө болот. Мисалы, ата тарбиясы, адаттары эркек балага негизги таасир тийгизет жана «эркек» мындай болуш керек дегенсиген адаттар да балдардын агрессивдүү жүрүм-турумун калыптандырат. Мындай жүрүм-турумдарды үй-бүлөсүнөн үйрөнгөн бала айланасындагы балдар менен конфликтке кирет жана агрессивдүү кыймыл-аракеттерди көрсөтөт.

Кээ бир учурларда ата-энелер балдарынын жагымсыз жүрүм-турумдарынан улам, аларды физикалык жактан жазалашат. Баланы физикалык күч кол-

донуп тарбиялаганга аракет кылган ата-энелер балдары эч качан алардан туура жүрүш-турумду үйрөнө алышпайт, тескерисинче, физикалык жактан нууга кабылган бала ачуулануу, жинденүү абалына болгондуктан, коргонуу максатында агрессивдүү жүрүмү үйрөнөт. Баланын агрессивдүүлүгү ата-энелер агрессивдүүлүгүнүн натыйжасында пайда болгон бала сөзсүз түрдө тескери багытта тарбия алат. Орто мектеп окуучуларынын 23,9% агрессивдүү жүрүм-турумдарды үй-бүлөсүндө көргөндүгүн айтышкан.

Физикалык жактан кордук көргөн баланын ички башкаруу жөндөмдүүлүгү өнүкпөйт. Мындан сырткары, ата-энесине жана айланасындагыларга каршы ачуулануу, жек көрүү, кыжырдануу сезимдери пайда болот. Жеген таягын, пайда болгон жек көрүү сезимин агрессивдүү жүрүм-турумдар менен башкалардан чыгарат (Көкнел 1996). Балада агрессияны жок кылуу үчүн анын агрессивдүү жүрүм-турумуна каршылык көрсөтүп, туура жүрүм-турумдун эмне экендигин түшүндүрүү сыяктуу чараларды колдонуу зарыл [1]. Жакшы, үлгүлүү курбуларын, тааныштарын мисал келтирүү менен, алардын коомдо жетишкендиктерин көрсөтүү зарыл. Айрым учурда ата-эненин өзгөчө коргоочу мамилеси баланын ички контролунун төмөндөшүнө себеп болуп, натыйжада бала агрессивдүү кыймыл-аракеттерди көрсөтө баштайт (Колеман, 1992). Ошондуктан балага болуша берүү, анын терс жоруктарын жактоо жакшы натыйжаларды бербейт.

Үй-бүлөнүн баланын алы келбей турган иш-аракеттерди аткаруусун, баланын каталарын оңдобой туруп, андан идеалдуулукту күтүүсү, балага маани бербөө жана өтө эле басым жасай берген жүрүм-турумдар баланын позитивдүү тарбияланышына терс таасирин тийгизет. Мындай мамилеге кабылган бала ата-энеден алыстап, урушчаак, ачуулуу, чыр жана агрессивдүү болуп чоңоюшу мүмкүн [2].

Баланын жүрүм-турумдарды үй-бүлөсүнөн үйрөнүп чоңоюшунда эмоциялык-инстинктивдүү кабыл алуунун ролу зор. Ушундай аспектиде агрессивдүүлүк да үй-бүлөсүнөн, эркек балдарга айрыкча атасынан өтүшү мүмкүн. Балдар ата-эненин же болбосо башка балдардын агрессиялык импульстарын контролдоо жолун окшоштуруп тууроо аркылуу өздөрүнүн жүрүм-турум жана кыймыл-аракет формаларын калыптандыра алышат. Мындай жол менен үйрөнүлгөн жүрүм-турумдарда кээ бир учурларда агрессивдүүлүк дагы болушу мүмкүн [3].

Бүгүнкү күнү үй-бүлөнүн шартында жаш жеткинчек өзүнүн өнүгүүсүндө адамдар менен баарлашып, коомдун тажрыйбасын үйрөнүү аркылуу гана өнүгө алаарын өзгөчө маани берип түшүшү абдан зарыл педагогикалык маселе болууда.

Анткени баарлашуу, кызматташуу социалдашуунун негизги фактору, алар аркылуу гана адам баласы өзүнүн материалдык, маданий, ички жан дүйнөсүн керектөөлөрүн камсыз кыла алат. Себеби, келечекте коомдо, анын бардык мүчөлөрүнүн жеке мамилеси жана өз ара мамилелери адептүүлүктүн

нормаларын өз ыктыяры менен аткарып, жашай билүүсү менен жөнгө салынат.

Коомдун курулушунда адептүүлүктүн факторлору өзгөчө мааниге ээ болгондугуна байланыштуу адамзаттын тарыхында келечекти түзүүчүнүн адептүүлүк принцибинин эң маанилүү жыйнагы катары моралдык негиздер иштелип чыккан. Бизге белгилүү болгондой жеке адамдын мүнөзү жана анын калыптанышы, адамдардын алга умтулуусу, жашоодо жана эмгекте келечек үчүн күрөшүүдөн келип чыгат. Ата-энеси азыркы коомдо балдарга моралдык норманы сактоону бешиктен баштап үйрөтүсү зарыл, б.а. балдарда адамдарга боорукердик менен мамиле кылууга негизделген жүрүм-турумду, адептүүлүктү калыптандыруусу абзел.

Балдарды ар түрдүү милдеттерди аткарууга, өзүнүн буюмдарын тартипке келтирүүгө, белгилүү бир режимди сактоого, жолдошторун, улуу адамдарды сыйлай билүүгө үйрөтүү бул, адептүүлүккө тарбиялоонун жана агрессивдүүлүктү алдын ала алуунун биринчи кадамдары болуп саналат.

Өспүрүмдөрдүн үй-бүлөдөгү болгон тарбиялык мүмкүнчүлүктөрүнүн жардамы менен жеткинчек мезгилди туура жана оңой өткөрө алуусу үчүн аларга коомдук мамиле жөндөмдүүлүктөрүн үйрөтүү керек. Мындай жөндөмдүүлүктөрдүн эң негизгилеринин бири катары проблемаларды чече билүү жөндөмдүүлүгү эсептелет. Инсан коомдук турмушта кабылган проблемаларды так ушул жөндөмдүүлүк аркылуу жеңүү менен, турмушта кездешүүчү проблемаларды чечүү жөндөмдүүлүктөрүнө акырындап тажрыйба топтоо аркылуу жетишет.

Окуучунун инсан катары калыптануусун жана өз ара маданияттуу мамилешүүнүн багыттуулугун күчөтүү максатында ата-энелерге сунуштар берилди:

- ата-энелер окуучулардын өнүгүүсү үчүн жагымсыз, терс чөйрөлөрдүн таасиринен чектөө жана алардын кароосуз калуусунан алдын-ала иш аракеттерди жүргүзүү;

- агрессивдүү адамдар менен мамиле түзбөй, мээримдүү, адептүү, рухий өнүгүү жолунда жүргөн адамдар менен көбүрөөк баарлашууну камсыз кылуу;

- балдардын кызыкчылыгына жараша, алардын бош убактыларында пайдалуу аракет кылууга тартуу максатында иш чараларды уюштуруу;

- адамзаттын өнүгүү жолунда айлана чөйрөдөгүлөрдү, анын ичинен жашоонун баркын баамдай билүүгө багыттоо.

Ушул сыяктуу багыттарда иш алып баруу системалуу жүрсө, окуучулардын өзүнүн жөндөмүн өнүктүрүүгө алып келет. Ошондой эле алардын бири-бирине болгон мамилелеринин жакшыруусу окуучу жеткинчектин башка адамдын сезимин билип, укугун өз укугундай, сезиминдей экендигин туя билген абалга жетиши аркылуу агрессивдүүлүк аракети азаят.

Адабияттар:

1. Айдын Х.Б. Баланын жан дүйнөсүнүн соолугу, "Морпа Культура". - Стамбул, 2004.
2. Семенов Л.М. Психологические особенности агрессивного поведения и условия его коррекции. - М., 1996.
3. Фурманов И.А. Детская агрессивность. - М., 1996.

Рецензент: к.пед.н. Усенгазиева Г.С.